

2018, No 1–2, 174–180

140 години от рождението на Пейо Яворов

ВЕНЦЕСЛАВ ШОЛЦЕ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

✉ ventzeslav.stefanov@abv.bg

ЕДИНИЧНОСТ И НЕРЕШИМОСТ

Политическите залози на Яворова поезия

Анотация

Целта на текста е да разгледа политическите последици, които произтичат от символистичната поезия на П. К. Яворов както за теоретичния проблем за авторството, така и за културноисторическия проблем за краевековното литературно пространство, доколкото тази поезия е белязана от нерешимост, правеща структурата ѝ дълбоко нееднозначна.

Ключови думи: политика, единичност, Яворов, символизъм, деконструкция

Повече от век около името на Яворов са се натрупвали, а и продължават да се трупат масиви от интерпретации, които принуждават автора на този текст да приеме, че е крайно неясно доколко би могъл да допринесе с нещо за тълкуването на неговото творчество. Изглежда сякаш всеки опит за оригинален принос се оказва отнапред впримчен в повторението на отиграни ходове и възвръщането на установени постановки, които в най-добрия случай биха могли да бъдат единствено *допълнени*. Затова настоящото есе ще бъде по-скоро едно преразглеждане на налични вече интерпретации, т.е. една метаинтерпретация, която ще се опита да инсценира повторението на част от проблемите, които през годините са се пораждали от сблъсъка между творчеството на Яворов и неговите тълкуватели. Параметрите на тази инсценировка, от своя страна, ще се разчертаят от преизказването на три изходни въпроса. Първо, какви са литературнотеоретичните, а съответно и литературно-историческите последици от възможността за паралелно съществуване на несъизмерими интерпретации на даден текст или на дадено твор-

чество. Второ, до каква степен можем да пишем за личността Яворов, без да снемем или дори да заличим специфичността на творчеството му. И трето, как се отразяват двата предходни въпроса върху четимостта на Яворовите текстове и възможността за циркулирането им в обществото. Първият въпрос засяга нерешимостта, вторият – единичността, а третият – политическите залози на Яворовата поезия.

Очевидно е, че една от проблематичните точки, където тези три въпроса се преплитат, засяга съотношението между литературното творчество и извънлитературния живот на поета. В случая с Яворов изглежда, че асиметрията между тези два полюса е била изострена до крайност. Разглеждането тъкмо на тази асиметрия би могло да демонстрира някои от техниките за редуциране и съответно за овладяване на Яворовото творчество. Един от най-разпространените подобни начини за осмисляне на художествената литература е посредством разглеждането ѝ като продукт на историко-политически, социокултурни или индивидуалнопсихологически обстоятелства. В някакъв смисъл това е един от най-старите методи за четене на Яворовите текстове: като пресъздаване на реалии от действителността или като себеизразяване на поета. По подобен начин през митологията на автора се изграждат и ранните четения от началото на ХХ в., прекрасно описани от Бисера Дакова като изработване на надвременен, „парадигматичен“ авторов образ, откъснат от потока на трансформациите си във времето ([5]: 54). В подобна посока всъщност работят и позитивистките изследвания. Някои изследвания от последния тип – като например фундаменталния биографичен труд на Ганка Найденова-Стоилова ([8]) или книгата на Никола Гайдаров ([3]) – остават твърде значими главно поради разполагането на литературните текстове в конкретни политически контексти, но същевременно те рядко прибягват до теоретично систематизиране на взаимовръзката между литературата и нелитературните реалии и преди всичко – трудно отчитат нееднозначността в поезията на Яворов. Неговото литературно творчество се мисли някак си или като вторичен ефект, или като добавка, отражение или дори излишество спрямо една предхождаща го реалност – била тя на обществото, на народния дух, на дадена философска система или на психологията на твореца. Така например в сравнително скорошно изследване на Милкана Бошнакова се стига до заключението, че... именно „Македония е доминираща тема както в живота, така и в творчеството на Пейо К. Яворов“ ([1]: 539)!

На другия полюс Яворовото творчество дълги години е било осмисляно като една от върховете точки на литературността в българската довоенна литература, като етап, през който художественото и в частност лирическото произведение достига висока степен на вътрешна самодостатъчност и дори самоцелност. Показателни в случая са и ироничната вметка на Пенчо Славейков за „импресионистическия

кеф“ и предпочитанията към „недействителното“ и „незнайното“ ([12]: 193), и Георги-Бакаловият упрек в „размах без цел“ и „стремеж без път“ ([2]: 245), и начинът, по който Атанас Далчев дискредитира „Две хубави очи“ като безцелна и безсъдържателна демонстрация на виртуозност ([6]: 165). Далеч по-сложно артикулирана интерпретация на литературността на Яворовата поезия се открива в редица силно теоретизиращи прочити на Яворов, произведени в укрепналото научно поле на литературознанието през втората половина на ХХ в., каквито са тези на Никола Георгиев и по-късно тези на Димитър Камбуров от книгата „Явори и клони“ ([7]). При Камбуров се наблюдава и едно от най-убедителните опровержения на Далчевия упрек в безсъдържателност. Мащабният принос на Камбуровата „консервативна деконструкция“ се открива в това, че съумява да промисли безкрайната *потенциалност* (според формулировката на Дарин Тенев ([13]) на лирическият текст през множеството от апории (в смисъла, който влага Жак Дерида), които го структурират и разрушават с едно и също движение. Структурата на текста се оказва непроницаема поради своята прекомерно двусмислена комплексност. Литературността на Яворовата поезия се състои в непреодолимото ѝ пропадане в собствените ѝ смислови бездни. Радикалното четене на Камбуров обаче до определена степен дублира ограничителното движение на литературоведската редукция. Нерешимостта между наративност и фигуративност, казано с речника на Камбуров, би трябвало да очертава определена форма на апорията или на парадокса, които не позволяват безрезервното извеждане на непротиворечив и еднозначен смисъл. Всеки опит за изчерпване на смисъла остава иронично подкопан от нееднозначността на Яворовото творчество. Същевременно обаче в есетата на Камбуров работи и друга концептуална тяга, която тласка изложението му към поредица от генерализиращи редукции, най-важната от които бива изчистването на интерпретацията от всякакви биографични препратки. Така Яворовата поезия бива четена преди всичко посредством свеждането ѝ до абстрактното и исторически неконкретизирано схващане за *западно-европейски литературен канон* – което Камбуров вероятно възприема от Харълд Блум, при което спецификите на нейното функциониране в конкретните обществено-политически пространства остават напълно неизяснени. В много случаи западноевропейският канон изглежда предостатъчно стабилно-монолитен, преди да бъде подложен на иронизация и деавтоматизация от страна на Яворовите текстове. Камбуров така и не отговаря на въпроса как става възможно типологичното причисляване на дадени образи към предполагаемото единство на дадена културна система или пък на „литературния канон“, след като би трябвало апориите на текста да ги правят непреодолимо двусмислени.

Струва ми се, че аналитичните последствия от нерешимостта трябва да бъдат реинтерпретирани. Апоретичната двусмисленост на Яво-

ровите поетически текстове предполага равносилната възможност за *поне два* прочита, чиято едновременност ги кара взаимно да се релативизират и съответно маркира известен остатък, празнота на нерешимостта, която остава нередуцируема и съответно убягва от снемането си в някаква типичност. Поради нерешимостта си всеки Яворов текст ще остава пределно *единичен*, несводим до някаква синтетична тоталност, била тя и т. нар. „четири канона“ от „Явори и клони“. Макар и по-ранна, на Никола Георгиев принадлежи една дори и по-радикална интерпретация на нерешимостта на Яворовия лирически текст. Тази трактовка Никола Георгиев провежда в контекста на собствения си проект за обща теория на лириката, кулминиращ в „Анализ на лирическата творба“: „Във всяка творба има нещо *нетъждествено* на рода и вида, към които я причисляваме, и на анализационния апарат, който прилагаме към нея. В крайна сметка творбата не е тждествена и на самата себе си“ ([4]: 13). Нерешимостта, апоретичността или парадоксалността са тези, които произвеждат текстовете като единичности, несводими до общото и въпреки това *несамотъждествени*, лишени от единство и еднозначен смисъл. Затова множеството от текстове, събрани под псевдонимното собствено име „Яворов“, не работят като органична цялост, а се удържат в постоянно напрегнато множество – колкото единно, толкова и разнородно. Нерешимостта на текста – несъвпадането му със самия себе си – довежда и до нерешимостта – съответно и до единичността – на цялото творчество на Яворов, което подлежи на безкрайно много възможни, но несъизмерими интерпретации. Яворов би могъл да бъде единен и/ или раздвоен само доколкото остава *нерешимо единичен*.

И така, поезията на Яворов се оказва *единичност*, нерешима в *нетъждествеността* със себе си и съпротивляваща се на причисляването си към общото. Въпросът, който текстуалистите като Камбуров избягват да поставят, е тъкмо как се съотнасят нерешимо единичното поетическо творчество на Яворов и извънлитературното му функциониране. Поради доволно разпространеното схващане за самоцелността и повишената художественост и автономност на литературната продукция на членовете на кръга „Мисъл“ този въпрос дълго време е изглеждал лишен от основателност: донякъде се допуска, че публичната дейност на „Мисъл“ извоюва автономността на литературното поле в началото на ХХ в. и съответно Яворовата поезия се мисли като самореференциална, субективна и аполитична. Подобни постановки могат да проработят единствено доколкото разчитат на известен „естетически пуризм“, т.е. на описаната вече асиметрия между извънлитературно и литературно, между реално и фикционално или между истина и симулакрум. Разбира се, строгата прекъснатост между реалното и фикционалното и между обществото и текстовете е била многократно критикувана. Една от най-убедителните критики на подобни разграничения в български кон-

текст не само при Яворов, но и във функционирането на литературата като цяло, принадлежи на М. Неделчев ([9], [10]). Надграждайки Тинянов и Лотман, Неделчев преобръща позитивистката конфигурация на връзките между литература и действителност. Интерпретирайки автобиографизма и социалния стил като поетика на поведението, той описва механизмите, чрез които именно фикционалнолитературните текстове активно моделират публичния образ на автора. Фикцията не е нито пасивен продукт на социални взаимовръзки, нито самоцелно автономна структура. Социалните процеси се изграждат посредством разнообразни фикции, а от своя страна литературната фикция се оказва изначално и неотменно вписана в реалността и я трансформира, при което реалността започва да изглежда крайна, незавършена, нестабилна и в този смисъл *нереална*. Поезията на Яворов е производител на самия Яворов *поне* в същата степен, в която е и негово произведение: след изписването си тя се откъсва от своя създател и траекторията на ефектите ѝ става неуправляема. Поезията на Яворов участва пълноправно в битийното изграждане на самия Яворов и затова ефектите на нерешимостта като единичност би трябвало да се разширят до редицата от явления, които по традиция се обявяват като „извънлитературни“. Потвърждава се точната формулировка на Б. Пенчев относно Краевековието: „Изкуството мощно експанзира в Живота“ ([11]: 109). В този ред на мисли, ако приемем едно широко определение за политическото като множество от конфликтни или консенсусни властови взаимодействия, които съставляват дадена общност, то тогава по какъв начин Яворовата поезия битува в тази общност, тази *politeia*? Ако всяка езикова дейност е винаги вече пропита с политически залози, то тогава как участват в мрежите на политическата комуникация Яворовите поетически текстове, при положение че тяхната апоретичност и несамотъждественост ги прави по особен начин некомуникативни? На какво политическо действие е способна именно т. нар. „късна“ поезия на Яворов, ако тя е белязана от нерешимост и единичност?

Както предполагат някои от класическите анализи на Мишел Фуко (напр. [14]), политико-идеологическите системи упражняват властта си над хората, предметите и/или текстовете посредством разнообразни форми на разграфяване на времето и пространството, на точно идентифициране и класифициране на единиците, на кодифицирането и налагането на забрани и наказания. Налагането на дисциплинарен контрол съответно изисква твърдо познание, точно дефиниране и еднозначно именуване на единиците, които да произведат недвусмисленото им *представяне*. От своя страна, представимостта на обектите би трябвало да ги направи възпроизводими и споделими, подлежащи на комуникационно обращение и съответно на манипулиране от страна на властовите апарати на общността. Изхождайки от подобна по-обобщена дефиниция на политическото, въпросът за политическите залози

на Яворовата поезия би могъл да се постави наново.

Както става ясно, имам предвид преди всичко т. нар. „късна или символистическа поезия“ на Яворов, която обикновено се тълкува като отстъпление от социално-политическата ангажираност на т. нар. ранна поезия. При все това, ако литературната фикция и градените в нея *литературни личности* (ако употребя възприетия от М. Неделчев термин на Ю. Тинянов) на Яворов са неотменна част от формирането на личностната и обществено-политическата реалност на своя автор, то тогава късната поезия би трябвало по неизбежност да притежава определени политически залози, макар и нееднакви с тези на ранната поезия. Всъщност късната поезия на Яворов със своята посветеност на проблемите на непознаваемото, неописуемото и постоянното иронично усъмняване в постижимостта на някаква истина за битието може би реализира едно далеч по-радикално политическо послание от социално-критическата и ботевската му лирика. Далеч по-радикален е нейният политически жест включително и спрямо дългогодишната дейност на поета като участник в македонското движение.

Поезията на Яворов проблематизира самата фундаментална структура на политическото посредством своята нерешимост и своята единичност. Ако горното описание на политическите системи е коректно, то Яворовата поезия удря политическото в сърцето му, в неговата властова структура. Тя вписва в нея нерешимостта на един несводим остатък, един момент на некомуникативност и непредставимост, който се съпротивлява на системата за дефиниране и класифициране и така подкопава претенциите за правилност, окончателност и безусловност на политическите дискурси. Освен всичко друго това е свързано с нерешимостта на творчеството и/ или на *литературната личност* и доколкото тази нерешимост остава неактуализирана, неосъществена като социално действие. Нерешимостта на Яворовата поезия актуализира или вписва в социалните взаимовръзки момент на неактуалност и несводима другост, които по особен начин деактивират социално-политическите системи. Нерешимо-единичното на Яворовата поезия действа в социално-политическите мрежи, доколкото не може еднозначно да действа. Яворовата поезия действа не чрез директното политическо действие, а посредством дълбоко присъщото си *недействие*, което завинаги ще остане – парадоксално – едно *действие във възможност*. Затова и този залог – залог на *нерешимостта* или на *потенциалността* на смисъла, на неизчерпаемата му *възможност*, надживява актуализациите си и интерпретациите си в полето на политическото, като постоянно ги подкопава и дискредитира претенциите им. Удържането на тази контраполитическа – и контраканоническа – потенциалност обаче не бележи откъсване от социалните връзки или властовите взаимовръзки, напротив. Именно доколкото с обнародването си социализират залозите на *недействието* – и доколкото ги удържат като *залози*,

текстовете на тази поезия препотвърждават един момент на крайност, нестабилност и изменяемост в сърцевината на общественно-политическата система, демонстрирайки усилено прикриваната нерешимост на самия политически ред. И тази нерешимост позволява политическото да не се мисли като детерминирано, непоклатимо дадено и меродавно. Наличието на нещо нередуцируемо, необобщимо, несподелимо, неназовимо и дори неполитическо – т.е. на нещо абсолютно нерешимо и затова абсолютно единично, в сърцевината на публичната политическа комуникация означава, че политическото е прорязано от несигурността на един неизкоренен риск. То е незавършено и пластично, отворено към безкрайното си трансформиране и преизобретяване.

Едновременно публична и непублична, споделена и несподелима, употребявана и неупотребима Яворовата поезия демонстрира апорията на политическото, която се състои именно в отсъствието на всякакъв абсолютен и необорим политически гарант. В този смисъл политическият „ангажимент“ на неполитическото в поезията на „символиста“ Яворов надживява и иронизира и социализма, и македонизма, и родолюбieto му – както надживява и иронизира самия него...

Литература

- [1] – Бошнакова, М. *Яворов и Македония*. София, „Изток-Запад“, 2014, 624 с.
- [2] – Бакалов, Г. П. К. Яворов. „Подир сенките на облаците“. В: Бакалов, Г. *Студии, статии, очерци*. Том 1. София, „Български писател“, с. 243–245
- [3] – Гайдаров, Н. *Житейската драма на Яворов*. София, БАН, 1979, 288 с.
- [4] – Георгиев, Н. *Анализ на лирическата творба*. София, „Просвета“, 2-ро изд., 1994, 120 с.
- [5] – Дакова, Б. *Яворов. Археология на автора*. София, „Стигмата“, 2002, 326 с.
- [6] – Далчев, А. Фрагменти. В: Атанас Далчев. *Стихотворения. Фрагменти*. София, „Български писател“, 1974, с. 135–258
- [7] – Камбуров, Д. *Явори и клони*. София, „Фигура“, 2003, 438 с.
- [8] – Найденова-Стоилова, Г. П. К. *Яворов. Летопис за живота и творчеството му*. София, БАН, 1986, 743 с.
- [9] – Неделчев, М. Проблемът за автобиографизма в творчеството на Яворов. В: *Яворов. Раздвоеният и единният*. София, БАН, 1980, с. 233–251
- [10] – Неделчев, М. *Социални стилове, критически сюжета*. София, „Български писател“, 1987 г.
- [11] – Пенчев, Б. Грижата около едно раждане. В: *Българският канон? Кризата на литературното наследство*. София, „Александър Панов“, с. 101–121
- [12] – Славейков, П. Българската поезия. В: *Пенчо Славейков. Събрани съчинения*, том 5. София, „Български писател“, 1959, с. 156–205
- [13] – Тенев, Д. *Фикция и образ. Модели*. София, „Жанет-45“, 2012, 620 с.
- [14] – Фуко, М. *Надзор и наказание. Раждането на затвора*. София, УИ „Св. Климент Охридски“, 1998, 353 с.